

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ДОМІНАНТИ ПОЛІТИЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Аналізуються екзистенціальні домінанти, що визначають і спрямовують політичні взаємини, та впливають на формування політико-комунікаційних процесів. Розглядаються політичні технології в якості підґрунтя взаємодії управлінської еліти і громадян, що базуються на ірраціональному сприйнятті виборцями політично важливої інформації.

Ключові слова: екзистенціальні домінанти, екзистенція, політична комунікація, політичні технології, почуття, менталітет, страх, довіра.

В політичній науці прийнято вважати, що політична комунікація є процесом передачі та обміну політично важливою інформацією. Однак, на нашу думку, такий обмін інформацією, знаннями ґрунтується на їх суб'єктивному сприйнятті учасниками взаємодії і, відповідно, обумовлюється певними психологічними станами людини, її самоідентифікацією, досвідом, менталітетом, архетипами тощо. Тому, на наш погляд, в основі політичної взаємодії знаходиться, так званий, екзистенціальний капітал, який відіграє неоднозначну роль в її розвитку, що і актуалізує дослідження цього феномену в політико-комунікативних відносинах.

Можна припустити, що визначальними показниками ефективності політичної комунікації є особливості сприйняття людиною учасників взаємодії, ступінь довіри/недовіри до політиків, політичних інститутів, що базуються на своєрідному менталітеті, наборі цінностей та ідеалів, страхах і переживаннях, що додатково актуалізує тему дослідження.

Разом з тим, політична сфера з її комунікативними зв'язками для людини є досить динамічною системою, яка вимагає адаптації і активізує процес самотворення людини. За цих умов екзистенціальні компоненти виступають основою цього самоформування та самоідентифікації, тобто людина орієнтується в політико-комунікаційних зв'язках, виходячи, зокрема, із власного досвіду, цілей, які поступово трансформуються. Тобто однією із політико-психологічних проблем є проблема вивчення ідентичності та глибинних

структур особистості, оскільки людина здатна змінювати себе та політико-комунікаційні відносини.

Вплив психологічних станів людей на прийняття ними політичних рішень, участь у виборах досить активно досліджувались науковцями. Розробка окремих політико-психологічних проблем представлена в працях таких закордонних фахівців, як Ш. Айзенштадта, Б. Барбера, Л. Роніджера, Д. Гамбетти, Дж. Колмана, Б. Ротштейна, С. Роуз-Акерман, А. Селігмана, Е. Ушландера, Т. Хальворсена та ін. Найвідомішими представниками екзистенціальної психології є М. Босс, Є. Мінковські, Р. Мей, В. Франкл та ін.

Проблеми впливу політичної культури на поведінку виборців вивчають такі українські вчені, як О. Бабкіна, В. Бебик, А. Бова, І. Варзар, М. Головатий, Є. Головаха, В. Горбатенко, А. Ковальова, О. Кокорська, І. Мартинюк, Н. Паніна, А. Ручка, С. Телешун та ін. Також слід відзначити праці українських (Д. Єсипенка, О. Паркулаб, К. Райди, С. Світашева, Н. Хамітова) і російських (Д. Леонтєв, С. Братченко, В. Летуновський та ін.) психологів.

Проте вплив екзистенціального капіталу, його складових на сутність політичної комунікації поки що недостатньо розроблений. Тому важливим є дослідження ролі екзистенціальних домінант сучасної політичної комунікації.

Взагалі екзистенціальні домінанти, що представлені емоціями, почуттями, суттєво впливають на участь/неучасть людини в політико-комунікативному просторі, визначають її вибір, поведінку тощо. За великим рахунком екзистенціальні проблеми є питаннями пошуку власного місця в політичній взаємодії, що розкривається в певних «граничних» станах (стражданнях, боротьбі, переживаннях, апатії) людини.

В ідеалі політична комунікація є раціональним процесом обміну і сприйняття інформації, які побудовані на певних показниках та їх аналізі, свідомому прийнятті рішень. Але реальні комунікації свідчать про вагому роль ірраціонального в цьому процесі, а тому результат політичної комунікації, на нашу думку, залежить від: співвідношення почуттів, емоцій та розуму, почуттів та цінностей; політичної ситуації; визначеності/невизначеності свого місця в

політичній системі, що передбачає зміни та множинність розвитку політичних подій та варіативність їх розуміння тощо. Перераховані чинники, з точки зору екзистенціальної філософії, так чи інакше містять переживання, страхи, які є невід'ємними складовими життя активної сучасної людини.

Екзистенцію досить складно сформулювати в політологічних поняттях, оскільки ми самі тут виступаємо об'єктом дослідження, а пізнання виражається в переживанні всієї палітри почуттів. Як слушно зауважує К. Ясперс, що людське існування розкривається в «прикордонних ситуаціях» — в станах страждання, боротьби, жорстокості та ворожості світу, в якому живе людина [1].

Подібний стан російський дослідник Т. Сидоріна, використовуючи термінологію ідейного натхненника «філософії кризи» Ф. Ніцше, називає кризовою свідомістю. Вивчаючи вплив на особу соціокультурної кризи, яка має універсальний характер, помічає, що кризова свідомість «від початку тяжіє до ірраціоналізму» [2, с. 24-26]. Тут ми стикаємося з демонстрацією того, що незалежно від вектору зміни життя через кризу (на краще чи гірше), саме слово «криза» для більшості людей має негативну конотацію, асоціюється з великими ускладненнями чи взагалі катастрофою, що на практиці не завжди так.

Ми не будемо зупинятись на причинах кризових станів особи на рівні свідомості в політичних взаєминах, але зазначимо, що свідомість, як така, виникає з усвідомлення обмежень, що визначаються суспільно-політичною реальністю. Свідомість є продуктом діалектичного конфлікту між можливостями і обмеженнями, вона одночасно є наслідком криз та їх умовою [3, с. 32].

Переживання такої кризи людиною протікає по-різному в залежності, як від її екзистенціального капіталу, так і суспільства (ментальності, суспільної пам'яті, цінностей, страхів, довіри/недовіри, задоволеності/незадоволеності тощо), що визначає в кінцевому рахунку ефективність взаємодії.

Розглянемо деякі екзистенціальні складові. Почнемо з ментальності, яка є психологічною категорією, що поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові характеристики соціуму. Іншими словами, це емоційні стани, що передують

організації вербального і поведінкового компонентів і виступають імпульсом до систематизації знань і певної поведінки в процесі політичної комунікації. В нашому випадку під менталітетом ми маємо на увазі комплекс всіх компонентів душі народу, як психічної подібності людей, що породжує об'єктивний «автоматизм» духовного, інтелектуального життя, що позначається на політичній комунікації, зокрема, сприйнятті політично важливої інформації.

В процесі засвоєння такої інформації людиною феномен ментальності з'являється як на колективному рівні через систему норм, цінностей, суспільні настрої, характер людських взаємин, так і на індивідуальному рівні – через специфічні способи сприйняття дійсності та характерні особливості способу мислення. Про ментальність йдеться, коли мається на увазі, що представники певного суспільства мають деяку спільність у своїх світоглядах та у поведінці [4, с. 110].

Так, ментальність є сукупністю образів, уявлень і установок, інтегрованих в цілісну систему світобачення, яка визначає своєрідні «правила комунікації», які зумовлюють активність і найдоцільніший в певних соціальних, політичних умовах тип взаємодії в політико-комунікаційному просторі.

Крім того, сьогодні є ще такі додаткові «умови політичної комунікації» як: висока інформатизація суспільства, значна кількість населення і висока його зайнятість, що породжують нові форми, види і механізми зв'язків. Тому комунікація між владною елітою і громадянами опосередкована ЗМІ, зокрема, рекламою, політичними диспутами на телебаченні, сайтами в Інтернеті, які створюються фахівцями, а громадяни не готові до критичного сприйняття політичної дійсності і певних технологій, тому засвоюють сформовану інформацію досить часто несвідомо, некритично.

За цих умов політтехнологи при побудові політико-комунікаційних зв'язків враховують особливості менталітету, політичної культури суспільства, темпоритм тощо. Тут менталітет є потужним трансформуючим фактором політичної комунікації, надзвичайно важливим і дієвим, і, в той же час, малопомітним, оскільки імпульси, які ним транслуються спільноті чи окремій

людині, йдуть з глибини історії і навіть майбутнього [5, с. 355].

Врахування різних екзистенціальних компонентів при побудові політико-комунікаційних технологій дають змогу політику справити бажаний вплив на електорат. Тому, моделюючи й реалізуючи політтехнологічні проекти, фахівцям слід вивчити, якою є країна (полінаціональною чи мононаціональною), щоб вірно врахувати особливості менталітету кожної нації, що проживає на певній території. Також важливо дослідити ознаки, що характеризують найважливіші для досягнення політичного результату групи; які цінності культивуються, а які проблематично сприймаються в суспільстві; якими є національні відносини, національне життя в країні, та як впливають вони на політичну поведінку індивідів і спільнот тощо [6].

Наприклад, згадки росіян про велике імперське минуле багатьма українцями сприймаються як політична нетактовність, імперський рецидив. Ще один приклад: враховуючи, що рисами ментальності українців є бажання залишитись осторонь розв'язання складних суспільних проблем, індивідуалізм і певна наївність, то дієвою іміджевою стратегією для політика є підтримка образу «царя-батюшки», який наведе порядок в суспільстві [7, с. 248].

Варто відзначити, що найсуттєвішими рисами ментальності українців є: кордоцентризм (автором цього терміну вважається О. Кульчицький [8, с. 8], коли людина приймає рішення в політичній комунікації не раціонально, а емоційно, серцем), чуттєвість, пантеїзм, інтуїтивне сприйняття сутності складних суспільно-політичних явищ, мрійливість, індивідуалізм, волелюбність та ін. На ці риси накладаються маргінальні, двоїсті компоненти національного менталітету, яким притаманні поєднання індивідуалізму, характерного для західної ментальної орієнтації, і східної вразливості, колективізму, бурхливої реакції на соціальну несправедливість, частково змішаної з наївною вірою в сильного правителя тощо.

В свою чергу, ці екзистенціальні складові використовуються фахівцями в галузі політичного менеджменту для подальших маніпуляцій громадянами через застосування оптимальних політичних технологій. Так, в підборі згаданих

технологій іміджмейкери, політтехнологи враховують архетипи народу з метою формування образів героїв, антигероїв, референтних осіб та ін. Свого часу, наприклад, консультанти намагалися переформатувати імідж Ю. Тимошенко, маючи на меті сформувати асоціацію із княгинею Ольгою, Жанною Д'Арк, Богоматір'ю. Сьогодні частково копіює імідж Юлії Володимирівни і експлуатує образ України-матері Н. Королевська.

Також важко заперечити втручання в роботу архетипу «Україна» впливу, так званого «радянського архетипу», якому притаманні такі основні риси: відсутність волі до покращення долі власними силами («рідна партія за все подбає»), показна працелюбність (аби керівництво нас помітило, а робота якось зробиться»), амбіційність («знай наших»), патерналізм («він за це гроші отримує, тому хай подбає за всіх нас»), безпорадність («все одно хтось прийде та зробить, а моя справа маленька») тощо.

Певним чином, українці мають консервативні настрої, не довіряючи змінам, прагнуть зберегти стабільність. Проте, як правило українці не задоволені діяльністю владної еліти, і опозиція має досить значну підтримку у вигляді голосів виборців (ставка опозиції робиться на гарні гасла і критику влади). Це дозволяє зробити висновок, що такі екзистенції заважають соціально-економічному розвитку країни. Слушно з цього приводу зазначає О. Стражний: «Якщо можна поділяти мислення на класику, романтизм, готику, бароко, авангард, то в українців однозначно мислення барокове, тобто з якоюсь специфічною вигадливістю» [9].

Зазначені риси менталітету, переживання кризових явищ людиною у поєднанні із реальними результатами діяльності політичних діячів не сприяють подоланню відстані у взаєминах в системі «управлінська еліта–громадяни». Це підтверджують і результати опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова в жовтні 2011 р. щодо рейтингів провідних політиків. Так, найбільшу підтримку громадян України мають Ю. Тимошенко, А. Яценюк та В. Кличко. Президент України В. Янукович – на четвертій позиції. Порівняно з травнем 2011 р., статистично значуще зростає частка респондентів, які

підтримують діяльність Ю. Тимошенко [10], не дивлячись на звинувачення в економічних злочинах і отримання за це вироку суду. На наш погляд, така позиція громадян обумовлена як раз кордоцентризмом у поєднанні з бурхливою реакцією на соціальну несправедливість і наївністю, через що вони сприймають Ю. Тимошенко як мученицю, не справедливо засуджену, співчувають їй, готові підтримати.

Сьогодні в умовах глобалізаційного впливу екзистенціальні домінанти, зокрема, ментальність українців поступово змінюються, відбувається певний «розрив єдності» між особистістю і реальністю, що проявляється в процесах втрати почуття ідентичності, посилення страху і невпевненості у завтрашньому дні.

Так, страх і тривожність можна помітити практично на кожному рівні взаємин в сфері політики: по-перше, політична еліта, намагаючись різними шляхами завоювати довіру електорату заради влади, знаходиться в стані напруги і тривоги. По-друге, політичні діячі, захищаючи інтереси великого капіталу, здійснюючи певні непопулярні кроки, відчувають тривогу через можливе непорозуміння і не підтримку з боку громадян. По-третє, громадяни в нестабільних суспільно-політичних умовах, підвищеній інформатизації суспільства теж почуваються певною мірою розгублено і тривожно.

Тобто людина, отримуючи негативну інформацію про певні політичні події, опиняється в стані страху. Оскільки сьогодні такий інформаційний потік є постійним і пролонгованим, то стан тривоги стає тривалим і виступає ґрунтом для корекції політичної комунікації. Це, звичайно, негативний вплив: особа в стані тривоги стає розгубленою і більш сприйнятливою для маніпулятивного впливу в процесі політичної комунікації.

Хоча, заради справедливості, відмітимо, що є і певний його конструктивний вплив страху. Мова йде про тривожність, як чинник підвищення соціально-економічного рівня життя, що стимулюватиме людей швидко шукати вихід із складних ситуацій. Однак тут є актуальним таке питання: «Чи зможе суспільство використати тривожну політичну ситуацію для

формування стабільної політичної комунікації і покращення життя?» [11].

Як правило, тривогу і страх підсилює те, що люди не можуть знайти конкретного винуватця зла, на якого можна було б спроектувати наші страхи. Тривогу додатково підсилює і той факт, що й ми самі (суб'єктивно/об'єктивно) є учасниками проблеми. Така ситуація потребує осмислення з боку громадян, щоб ці екзистенції надалі не гальмували побудову політичної комунікації більш високого цивілізованого рівня.

Стосовно страхів політичних діячів, то цікавим є аналіз діяльності української владної еліти. Для боротьби із страхом втратити владу політики використовують крім психологічних, різноманітні правові механізми (наприклад, приймають закон про вибори 2011 р., вносять зміни до Конституції країни, які є вигідними для певних політичних суб'єктів). Наприклад, такі політичні події в Україні, як ув'язнення опозиціонерів, неприйняття владою інакомислення, використання силових способів впровадження будь-яких рішень, дають привід вважати, що влада відчуває сильну тривогу і тому намагається розв'язати проблеми, копіюючи політичні моделі Росії і Білорусі.

Така політико-комунікаційна стратегія влади, на наш погляд, визначається об'єктивними і суб'єктивними факторами. По-перше, період «свята демократії» часів постмайданної влади породив у суспільстві іншу потребу – потребу в стабільності і порядку, а саме, в реалізації обіцяних і очікуваних реформ, замість яких В. Ющенко пропонував суспільству виключно націоналізм.

По-друге, сучасна владна еліта розуміє ефективність влади в сильному і контролюючому впливі. Нажаль тут контроль виступає самоціллю, а не одним з елементів механізму управління. А головним в способі та мотивації управління тут є страх, як своєрідне підґрунтя політичної комунікації. Взагалі сучасний політик, отримавши владу, відчуває такі страхи: втратити владу, бути знищеним, страх перед опозицією, олігархами, журналістами, терористами, незадоволеними громадянами, непередбачуваним майбутнім тощо.

Нажалі політична комунікація між владою і суспільством в Україні з кожним днем все більше перетворюється на монолог або вказівки «зверху» і,

замість двостороннього зв'язку з народом (як запоруки правильних дій), влада намагається всіляко уникати будь-якої зворотної реакції. В такій ситуації екзистенціальні доміанти (тривога і страх) виходять на перші позиції в реакціях суспільства, сприяють наростанню кризових явищ в політичній комунікації і гальмують проведення необхідних реформ.

Так, в просторі політичної комунікації можна констатувати: по-перше, зростання дистанції у комунікації між владою і суспільством; по-друге, не контрольованість ситуації з боку влади, придушення адміністративно-силовим шляхом виступів населення, що сприяє наростанню страху і тривоги серед громадян, дистанціювання від участі в політико-комунікаційних процесах через посилення впливу екзистенціальних доміант.

Страх заважає формуванню цивілізованих відносин в системі «влада-громадяни» на основі довіри, без якої неможлива двостороння ефективна взаємодія. На наш погляд, нинішня криза довіри українських громадян до влади пояснюється такими факторами:

— по-перше, некомпетентністю правлячої еліти, яка змінюючи одна одну, не вивела країну із кризи і не показала якісних результатів діяльності;

— по-друге, явищем завищених очікувань. Як зазначають експерти Фонду «Демократичні ініціативи», виборці розраховують на цілковиту відданість політиків у виконанні своїх професійних обов'язків, аж до того, що вони повинні жертвувати своїм вільним часом, добробутом, врешті, життям для того, щоб виправдати очікування громадян. Проте зауважимо, що ці завищені очікування спровокували самі політики, оскільки поставили високу моральну та компетенційну планку як перед собою, так і перед суспільством (передвиборчі обіцянки). Втім, те, що вони не подолали цієї висоти, є і наша, громадянського суспільства, політична відповідальність;

— по-третє, нечесністю політиків. Довіра підтверджується діяльністю, а не словами («не словом, а ділом»). Люди ж, які довіряють і яким довіряють, не розмовляють про чесність, а є чесними. Політики, які починають обговорювати свої цінності, часто у розмовах переходять до бажаної дійсності і не говорять

про свої теперішні реальні потреби і цінності. В результаті відбувається розмивання довіри, руйнування комунікації «виборець–політик».

Згідно із даними Інституту соціології АН УРСР, наприкінці 1991 р. 70 % опитаних висловили думку, що «політикам ніколи не можна повністю довіряти». Минув майже 21 рік, і можна констатувати, що таке ставлення громадян до своїх політичних лідерів так і не змінилося.

Отже, можна зробити висновок, що екзистенціальними домінантами політичної комунікації виступають почуття людей, переживання, страх, менталітет, архетипи, суспільна пам'ять тощо. Ментальність є психологічною категорією, яка поєднує емоційні, когнітивні та поведінкові характеристики соціуму, що визначає певний «автоматизм» інтелектуального і духовного життя і позначається на сутності політичній комунікації.

Однією із екзистенціальних проблем є відчуття страху людиною, що може підживлюватись з метою подальшого використання для побудови певної політичної комунікації. Страх знижує рівень інтелекту і сприяє ірраціональному сприйняттю політичної сфери, що спрощує подальшу маніпулятивну роботу із свідомістю об'єкту впливу.

Екзистенціальний капітал визначає ефективність політичної комунікації у разі появи у громадян довіри до певних суб'єктів політики. Довіра є плодом спільних зусиль більшості членів суспільства, проте частіше вона виникає на емоційному рівні, що протирічить раціональній природі політичної комунікації. В сучасному українському політико-комунікаційному просторі спостерігається наростання недовіри до діючих політичних лідерів, що загрожує поглибленням кризових явищ у всіх сферах життя суспільства. Тому подальших досліджень потребують всі елементи екзистенціального капіталу, що сприяють формуванню довіри і подоланню певних стереотипів і комплексів. Особливої уваги заслуговує пошук механізмів подолання тих екзистенцій, які гальмують розвиток громадянського суспільства, дослідження віртуалізації комунікативного простору як чинника трансформації екзистенціального підґрунтя. Сьогодні мас-медіа підживлює страх певними технологіями,

повідомленнями, що робить особу розгубленою і сприйнятливою для маніпуляцій в процесі політичної комунікації.

Список використаних джерел

1. Ясперс К. [Общая психопатология / Ясперс К. ; пер. с нем. Л.О. Акопяна.](#) — М. : Практика, 1997. — 1056 с.
2. Летуновский В.В. Экзистенциальный анализ. Перспективы метода в психологической практике / В.В. Летуновский // I Всероссийская научно-практическая конференция по экзистенциальной психологии : материалы сообщений. — М., 2001. — С. 28-32.
3. Хамітов Н.В. Філософія самотності / Н.В. Хамітов. — К. : Наукова думка, 1995. — 171 с.
4. Проблеми теорії ментальності / М.В. Попович, І.В. Кисляковська, Н.Б. Вяткіна та ін. — К. : Наукова думка, 2006. — 403 с.
5. Денисюк С.Г. Ментальна природа сучасної політичної комунікації / С.Г. Денисюк // Політологічний вісник. — К. : «ІНТАС», 2011. — Вип. 56. — С. 352-359.
6. Корнієнко В. О. Прикладні політичні технології / В. О. Корнієнко // Прикладна політологія : навч. посіб. / За ред. В. П. Горбатенка. — К. : Академія, 2008. — 472 с.
7. Денисюк С.Г. Культурологічні виміри політичної комунікації : монографія / Денисюк С.Г. — Вінниця : ВНТУ, 2012. — 392 с.
8. Гнатюк Я. С. Український кордоцентризм у конфлікті міфологій та інтерпретацій : монографія / Гнатюк Я. С. — Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2010. — 184 с.
9. Стражний О. Українська ментальність як чинник успіху / О. Стражний // Персонал. — 2009. — № 2(304). — Режим доступу: <http://www.personal-plus.net/304/4300.html>. — Назва з екрану.
10. Тимошенко – знову лідер симпатій українців // Українська правда. — 18.10.2011. — Режим доступу : <http://forum.pravda.com.ua/read.php?2,211290> 26. — Назва з екрану.

1. Денисюк С.Г. Страх як специфічна форма корекції взаємодії суб'єктів політичної комунікації / С.Г. Денисюк // Держава і право: збірник наукових праць. Політичні науки. – Вип. 54. – К. : Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2012. – С. 312-317.

Денисюк С.Г. Экзистенциальные доминанты политической коммуникации

Анализируются экзистенциальные доминанты, которые определяют и направляют политические отношения, и влияют на формирование политико-коммуникационных процессов. Рассматриваются политические технологии в качестве основы взаимодействия управленческой элиты и граждан, которые базируются на иррациональном восприятии избирателями политически важной информации.

Ключевые слова: экзистенциальные доминанты, экзистенция, политическая коммуникация, политические технологии, чувства, менталитет, страх, доверие.

Denysiuk S. Existential Dominants of Political Communication

The existential dominants that define and direct political relationships, and influence the formation of political-communication processes are analyzed. The technologies as a political base for interaction of administrative elite and citizens are considered. They are based on irrational perceptions of politically important information by voters.

Keywords: existential dominant, existence, political communication, political technologies, feelings, mentality, fear, trust.